

СПЕЦКУРС «ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ» ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ*Прокоф'єва Марина Юрївна,**кандидат педагогічних наук, доцент**РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта)*

Постановка проблеми. Реформування сучасної шкільної освіти України, зокрема її початкової ланки, потребує активізації інноваційних процесів, спрямованих на модернізацію змісту, форм і методів виховання і навчання дітей, розробку й апробування нових освітніх технологій, що потребує відповідної підготовки вчителя. Успішна реалізація навчально-виховної і освітньої функції школи першого ступеня: створення умов для первинного становлення особистості дитини, забезпечення можливості «рівного старту» для всіх дітей, підготовка їх до навчання в середніх класах значною мірою залежить від професіоналізму вчителів початкової ланки освіти. Майбутні вчителі мають орієнтуватися не лише в типових педагогічних ситуаціях, але й розуміти специфіку організації навчальної діяльності в умовах варіативності навчально-виховного процесу в початковій школі, вміти реалізовувати технологію диференційованого навчання з метою врахування індивідуальних особливостей молодших школярів.

Основна причина труднощів учителя в реалізації індивідуалізації та диференціації навчання – відсутність у професійній підготовці необхідних знань з особистісного розвитку учнів. Вищеописана проблемна ситуація з реалізації вчителями принципу індивідуалізації та диференціації процесу навчання виявляє протиріччя в сучасній освітній парадигмі: між метою сучасної освіти з розвитку школярів та недостатньою підготовкою вчителя до реалізації цієї мети.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема індивідуалізації постійно знаходиться в центрі уваги педагогів, психологів та методистів. Багато вітчизняних і зарубіжних учених досліджували різноманітні аспекти цієї проблематики (Г. Лопатка, С. Максименко, К. Максименко, Н. Мойсеюк, С. Ніколаєва, А. Панченко, М. Савчин, І. Харламов, М. Шабарін, Т. Щербань. Індивідуальний підхід у навчанні досліджувався як засіб підвищення ефективності навчання (В. Гладких, М. Сокін), виховання активності й самостійності (Н. Промоторова, Є. Рабунський, І. Унт), формування індивідуального стилю діяльності (Є. Климов, В. Мерлін, Ю. Самарін), із боку організаційних форм навчання (В. Загвязинський, Л. Книш, Т. Ніколаєва). Проблемі диференціації навчання у психолого-педагогічній науці ХХ століття присвячена значна кількість наукових праць, в яких досліджуються її різні аспекти: психологічний (В. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін, Ю. Гільбух, В. Давидов, І. Дубровіна, Є. Кабанова-Меллер, Є. Климов, Я. Коломинський, Г. Костюк, В. Крутецький, С. Рубінштейн, Л. Фрідман, І. Якиманська); дидактико-методичний (М. Акімова, Ю. Бабанський, О. Бугайов, І. Бутузov, В. Володько, С. Гончаренко, Д. Дейкун, Г. Литвиненко, В. Монахов, В. Орлов, І. Унт, В. Фірсов); технологічний (В. Вінник, С. Григор'єв, В. Гузєєв, С. Кожухов, С. Логачевська, Д. Ниник, О. Раєвський, І. Ромашко, Г. Левітас, О. Савченко, І. Самігуллін, В. Паламарчук, І. Чередов).

Під індивідуалізацією розуміється врахування в процесі навчання індивідуальних особливостей школярів у співвіднесеності з усіма формами і методами викладання (О. Кірсанов, І. Унт). В Українському педагогічному словнику С. Гончаренка подано таке визначення терміну «індивідуалізація»: «індивідуалізація» – це організація навчально-виховного процесу, при якій враховуються індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку їхніх здібностей до навчання [1, с. 142]. При цьому умовою ефективності індивідуалізації є здійснення її на основі диференціації різних груп школярів. Диференціація являє собою оптимальне врахування специфічних особливостей, типових для даної категорії учнів (В. Крутецький, Т. Новікова, Є. Рабунський).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак у реальній практиці сучасної школи переважно використовується зовнішня диференціація: створення профільних, спеціальних, корекційних класів, класів просунутого рівня, гімназій і ліцеїв.

Підставою диференціації слугить у першу чергу рівень навченості школярів (або їх інтереси, схильність до різних предметів). При цьому не враховуються психофізіологічні, інтелектуальні та характерологічні особливості учнів, так як даний підхід вимагає спеціального комплексного дослідження особливостей особистості дитини.

Поки немає досліджень, інтегруючих знання з індивідуалізації і диференціації навчання з педагогічних та методичних дисциплін, які дозволили б конкретизувати загальні положення диференціації та індивідуалізації навчання в педагогічній технології, в процесі використання яких буде розроблена система заходів щодо формування основ професійної готовності майбутнього вчителя до реалізації особистісно зорієнтованого навчання. У педагогічній науці тільки зазначені труднощі вчителів і студентів у здійсненні диференційованого та індивідуального підходів до розвитку особистості дитини, але не досліджена проблема професійної підготовки майбутнього вчителя до реалізації цього принципу.

Формулювання цілей статті. Метою статті визначено обґрунтування і висвітлення мети, завдань та змісту спецкурсу, впровадження якого сприятиме підготовці майбутніх учителів до реалізації індивідуального та диференційованого підходів у навчанні молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спецкурси в загальній структурі навчання у ВНЗ – це курси спеціалізованого доповнення, які поглиблюють та розширюють зміст дисциплін інваріантної складової навчальних планів з тих чи інших спеціальностей, посилюють практичну підготовку студентів. Завдяки можливості їх вибору спецкурси стають чи не найважливішим елементом навчання, способом максимальної індивідуалізації інтересів, нахилів, можливостей і здібностей кожного студента. Порівняно з дисциплінами фахового спрямування, гуманітарного та психолого-педагогічного циклів спецкурси мають більшу варіативність змісту, посилюють практичну, проєктивну, дослідно-експериментальну складові професійної підготовки студентів. За їх допомогою може бути усунута суперечність між освітніми інтересами молоді та недостатністю їх врахування в навчальних планах зі спеціальності.

Аналіз змісту програми, опитування вчителів та студентів, які вже мають певний досвід викладання під час педпрактики, засвідчили, що головна трудність, яку відчувають учителі при здійсненні диференціації навчального процесу, пов'язана з відсутністю психологічних знань, а також досвіду, необхідного для ефективного здійснення диференціації навчального процесу, що проявляється, зокрема, у невмінні розподілити учнів за типологічними групами, скласти різнорівневі завдання. Іншими словами у студентів бракує системних знань та відповідних практичних компетенцій для реалізації індивідуального та диференційованого підходів у навчанні молодших школярів.

Різнорівневний та гнучкий зміст підготовки вчителів початкових класів у педагогічних інститутах та університетах дозволяє успішно реалізовувати технологічний підхід до професійної підготовки студентів при викладанні предметів психолого-педагогічної підготовки, зокрема спецкурсу «Індивідуалізація та диференціація навчання молодших школярів».

Мета курсу – оволодіння майбутніми вчителями інтегрованими знаннями та вміннями з проблеми індивідуалізації

та диференціації навчання на основі системного узагальнення теоретичного матеріалу і практичного досвіду.

Головними завданнями спецкурсу є:

- ознайомлення студентів із концептуальними й теоретичними положеннями про індивідуалізацію та диференціацію навчання молодших школярів;
- підготовка студентів до моделювання, проведення та аналізу уроків у початковій школі на засадах індивідуального та диференційованого підходів;
- формування вміння здійснювати рефлексивну педагогічну діяльність, яка орієнтує майбутнього вчителя на вдосконалення професійної діяльності через систематичну організацію навчання в початковій школі на засадах індивідуального та диференційованого підходів, на педагогічну творчість, самостійну дослідницько-експериментальну роботу.

Концептуальними ідеями розробки програми спецкурсу та її запровадження визначено:

- особистісно зорієнтований підхід, оскільки він є пріоритетним напрямком державної політики в розвитку освіти;
- компетентнісний підхід, який є джерелом підвищення професійної компетентності, оскільки дозволяє спрямовувати педагогічну діяльність на саморозвиток і самовдосконалення;
- інтегративний підхід, що використовується з метою формування в студентів системних і цілісних знань, умінь та навичок в області індивідуалізації та диференціації навчання;
- технологічний підхід, який дозволяє забезпечити більш високу ефективність майбутньої професійної діяльності.

Спецкурс розраховано на 72 години, з яких 30 годин становить аудиторна робота і 42 години відведено на самостійну роботу. Зміст спецкурсу організовано в два модуля, поточними формами контролю в яких передбачено тестовий вибірковий самоконтроль і усне вибіркове опитування. Проміжними формами контролю, яким закінчується робота над кожним змістовим модулем, виступає модульна контрольна робота. Підсумковою формою контролю розглядається залік.

Охарактеризуємо зміст спецкурсу.

Змістовий модуль 1

Тема 1. Генеза розвитку диференційованого навчання в Україні та за кордоном

Світові та вітчизняні традиції індивідуалізації та диференціації навчання. Сучасні зарубіжні дидактичні концепції індивідуалізації та диференціації навчання.

Тема 2. Методологічні і теоретичні засади індивідуалізації та диференціації у навчанні молодших школярів

Актуальність проблеми індивідуалізації та диференціації навчання молодших школярів. Концептуальні положення індивідуалізації та диференціації навчання в працях вітчизняних і російських педагогів.

Змістовий модуль 2

Тема 1. Вікова динаміка психічного розвитку молодших школярів

Навчання та виховання в школі як головні умови психічного розвитку молодших школярів. Особливості формування інтелектуальних процесів в умовах навчальної праці в школі: вікові особливості та можливості засвоєння знань; розвиток сприймання, спостережливості, пам'яті, уваги та уваги.

Тема 2. Психологічні основи диференційованого навчання

Індивідуальні особливості як психологічна основа диференційованого навчання в початковій школі. Структура, критерії та показники оцінювання динаміки розвитку індивідуальних особливостей. Психологічне обґрунтування організації диференційованого навчання в школі.

Співвідношення сигнальних систем та успішність розумових дій молодших школярів.

Природні характеристики нервової системи школярів і успішність шкільного навчання. Особливості темпераменту учнів як чинник навчальної діяльності.

Індивідуальні особливості сприймання та шляхи їх врахування та формування в процесі навчання.

Тема 3. Педагогічна діагностика як чинник індивідуалізації та диференціації навчання молодших школярів

Сутність і функції педагогічної діагностики вчителя початкових класів. Діагностична діяльність учителя початкових класів як чинник вивчення динаміки розвитку дитини.

Діагностичні методики вивчення навчально-пізнавальної діяльності учнів початкових класів.

Тема 4. Технологія внутрішньокласної диференціації навчання в початковій школі

Мета, завдання, цінності, принципи, функції і зміст індивідуалізації та диференціації навчання в початковій школі. Умови реалізації індивідуалізації та диференціації в сучасній школі. Методика і технологія індивідуалізації та диференціації.

Диференційований підхід на уроках, його принципи та форми. Індивідуальна робота з дітьми у структурі фронтальних та групових форм організації навчання. Способи диференціації навчання.

Змістовий модуль 3

Тема 1. Особливості диференційованого підходу в навчанні учнів першого класу

Психологічні особливості дітей 6-річного віку. Готовність дітей до навчання в школі. Адаптація дітей до шкільного навчання. Особливості індивідуального та диференційованого підходів до 6-річних першокласників.

Тема 2. Особливості навчання дітей, яким важко вчитися

Причини виникнення труднощів у навчанні дітей. Діти з розладами регуляції навчальної діяльності. Діти зі зниженою навчальністю. Методика навчання дітей, яким важко вчитися.

Тема 3. Проблема навчання обдарованих дітей

Типологія обдарованості, різноманітні підходи до класифікації загальної розумової та спеціальної обдарованості дітей. Проблема діагностики обдарованості та здібностей дітей у молодшому шкільному віці. Особистісні проблеми обдарованих дітей та педагогічні умови їх подолання та попередження. Форми організації роботи з розумово обдарованими дітьми в умовах початкової школи. Вибір методів навчання обдарованих дітей.

Спецкурс має теоретичну і практичну частини, які забезпечуються лекційно-семінарськими заняттями, в основі яких – активні й інтерактивні методи навчання. У процесі проектування спецкурсу вважали за необхідне забезпечити студентам активну дієву позицію у навчальному процесі, стимулювати їхню пошукову і творчу діяльність, розвивати критичне мислення та створити умови для набуття ними власного професійного досвіду. Тому застосовували такі методи навчання, як проблемне навчання, діалог, моделювання, метод ігор та організаційні форми – індивідуальну, групову, роботу у парах. Таке навчання сприяє складенню студентами власних думок, суджень, здійсненню ними вибору, прийняттю обґрунтованих рішень за наявності різних варіантів.

Важливе значення при вивченні спецкурсу має організація самостійної роботи студентів. Самостійна робота здійснюється за такими напрямками: підготовка теоретичних питань до семінарських занять; конспектування першоджерел; підготовка рефератів; виконання індивідуальних (професійно-орієнтованих) завдань; підготовка до

підсумкових модульних робіт; підготовка до заліку.

Проекти, які передбачені для самостійного виконання, презентуються студентами по завершенню вивчення спецкурсу разом із власно створеними навчально-методичними матеріалами портфоліо. Прикладами таких завдань можуть бути: підготовка WEB сторінки до INTERNET на тему «Індивідуалізація та диференціація навчання молодших школярів»; підготовка мультимедійної презентації до однієї з тем, яка розглядалась у спецкурсі.

Підсумковий бал (за 100-бальною шкалою) визначається як середньозважена величина, залежно від питомої ваги кожної складової залікового кредиту.

Висновки і перспективи подальших пошуків у даному напрямку. Таким чином, розглядуваний спецкурс може бути використаний як окремий закінчений блок у психолого-педагогічному циклі навчальних предметів, а також як складова частина конкретної технології підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ. Цей спецкурс займає чільне місце у структурі спеціально розробленої нами технології формування готовності майбутніх учителів початкових класів до реалізації індивідуального та диференційованого підходів у навчанні молодших школярів, експериментальна перевірка якої і становить основу наших подальших досліджень.

Резюме. У статті обґрунтовано необхідність упровадження у систему підготовки майбутніх учителів початкових класів спецкурсу «Індивідуалізація та диференціація навчання молодших школярів». Проаналізовано змістові та методичні характеристики цього спецкурсу. Охарактеризовано його вплив на формування готовності до реалізації індивідуального та диференційованого підходів у навчанні молодших школярів. Визначено місце самостійної роботи студента в процесі вивчення спецкурсу. **Ключові слова:** індивідуалізація, диференціація, спецкурс, молодші школярі, учителі початкових класів.

Резюме. В статье обоснована необходимость внедрения в систему подготовки будущих учителей начальных классов спецкурса «Индивидуализация и дифференциация обучения младших школьников». Проанализированы содержательные и методические характеристики этого спецкурса. Охарактеризовано его влияние на формирование готовности к реализации индивидуального и дифференцированного подходов в обучении младших школьников. Определено место самостоятельной работы студента в процессе изучения спецкурса. **Ключевые слова:** индивидуализация, дифференциация, спецкурс, младшие школьники, учителя начальных классов.

Summary. In the article the necessity of introducing in the training of future teachers of elementary school the special course «Individualization and differentiation of teaching younger students» is substantiated. The content and methodological characteristics of this special course is analyzed. Its influence on the willingness to implement of individual and differentiated approaches to teaching younger students are characterized. The place of independent work of students in the study of the special course is defined. **Keywords:** individualization, differentiation, special course, younger students, elementary school teacher.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Кирсанов А. А. Индивидуализация учебной деятельности учащихся. / А. А. Кирсанов. – Казань, 1980. – 207 с.
3. Унт И. Е. Индивидуализация и дифференциация обучения. / И. Е. Унт – Москва: Педагогика, 1990. – 191 с.

Подано до редакції 23.05.2012